

УДК 347.735

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНИХ СКЛАДІВ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Микола ЧЕРНОВ,

підполковник міліції,

заступник начальника відділу управління по боротьбі з організованою злочинністю
Державного управління Міністерства внутрішніх справ в Одеській області

SUMMARY

The views of scholars on administrative responsibility for banking offenses dealt with in the broad and narrow sense are investigated. The law of the banking offenses is analyzed by objective and subjective signs. The total, direct and generic, optional and additional items offense is determined. The classification of administrative offenses is presented. The social harm of administrative misconduct is installed. The methods of administrative offenses in the field of banking are identified. The characteristic of the subjective signs of the offense – subject and the subjective side is carried out. The issue of the need to determine the subject of the administrative offense CAO entities is considered.

Key words: banking, corporate administrative offenses, objective and subjective signs crime, social harm, fault of legal entity.

АНОТАЦІЯ

Досліджуються погляди науковців щодо адміністративної відповідальності за банківські правопорушення, які розглядаються в широкому та вузькому розуміннях. Юридичний склад банківських правопорушень аналізується за об'єктивними та суб'єктивними ознаками. Визначається загальний, родовий і безпосередній, факультативний та додатковий об'єкти правопорушення. Наведено класифікацію складів адміністративних правопорушень. Встановлена суспільна шкідливість адміністративного проступку. Визначено способи адміністративних правопорушень у сфері банківської діяльності. Здійснено характеристику суб'єктивних ознак правопорушення: суб'єкта та суб'єктивної сторони. Розглянуто питання про необхідність визначення суб'єктом адміністративного правопорушення в Кодексі України про адміністративні правопорушення юридичних осіб.

Ключові слова: банківська діяльність, склад адміністративних правопорушень, об'єктивні та суб'єктивні ознаки правопорушень, суспільна шкідливість, вина юридичної особи.

Постановка проблеми. Адміністративні правопорушення у сфері банківської діяльності активно досліджують українські (А. Баришніков, Т. Власова, А. Гольцева, В. Грошева, М. Трипольська) та російські (В. Астаф'єв, М. Дем'янець, С. Мелешин) правники. Вони досліджують підстави та сутність адміністративного правопорушення, здійснюють їх класифікацію, розглядають склад цього правопорушення, його специфіку й особливості, порядок і процедуру реалізації. До спільних ознак банківського правопорушення відносять такі: винність діяння, порушення порядку здійснення банківської діяльності, юридичну відповідальність.

У юридичній літературі наводиться класифікація банківських правопорушень. Вона здійснюється правниками залежно від обраного критерію. Зокрема, М. Трипольська розподіляє банківські правопорушення на дві групи: 1) за формою зовнішнього виразу (на ті, що вчиняються у формі дії та ті, що вчиняються у формі бездіяльності); 2) за критерієм видового об'єкта банківського правопорушення: а) правопорушення у сфері ведення банківської звітності та інформування Національного банку України; б) порушення порядку здійснення банківських операцій; в) порушення ліцензійних умов; г) невиконання вимог Національного банку України; д) порушення економічних нормативів [1, с. 127–130].

Банківські правопорушення, на наш погляд, доцільно класифікувати на такі групи: 1) склад адміністративних правопорушень у сфері банківської діяльності, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП); 2) склад адміністративних правопорушень у сфері банківської діяльності, передбачені банківським законодавством і норматив-

но-правовими актами Національного банку України (далі – НБУ); 3) склад адміністративних правопорушень у сфері банківської діяльності, передбачені іншими законодавчими актами.

Адміністративні правопорушення у сфері банківської діяльності ми можемо розглядати у двох значеннях: у вузькому й широкому. Якщо ми зазначаємо про правопорушення у сфері банківської діяльності в широкому розумінні, то в цьому разі мова повинна йти про правопорушення, що можуть бути вчинені як банківськими структурами, виходячи з виконання ними своїх повноважень та функцій, так і іншими фінансовими установами. У вузькому значенні під банківським правопорушенням слід розуміти протиправне, винне діяння банківської установи, що полягає в порушенні встановленого порядку здійснення банківської діяльності, за яке діючим законодавством передбачено відповідальність.

Мета та завдання статті. Виходячи з того, що в юридичній літературі фактично відсутній конкретний аналіз складу адміністративних правопорушень у сфері банківської діяльності, здійснено спробу провести таке дослідження.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо юридичний склад адміністративних правопорушень, у тому числі у сфері банківської діяльності. Під складом правопорушення в теорії права прийнято розуміти певну сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують конкретне протиправне діяння як правопорушення.

До об'єктивних ознак правопорушення відноситься об'єкт посягання, тобто ті суспільні відносини, які охороняються законодавством та на які відбувається посягання, і об'єктивна сторона, під якою розуміється зовнішній прояв

діяння. Ґрунтовна характеристика об'єкта адміністративних правопорушень наводиться О. Бандуркою, Ю. Битяком, Т. Гуржій, С. Ківаловим, В. Колпаковим, Т. Коломоєць, В. Сидоренко та іншими науковцями. Аналіз їхніх наукових праць свідчить про те, що однозначного тлумачення об'єкта адміністративного правопорушення немає. Щодо цього висловлюються різні думки. Об'єкт адміністративного проступку визначається і як суспільні відносини, що регулюються нормами різних галузей права й охороняються заходами адміністративної відповідальності [2, с. 28], і як суспільні відносини, які урегульовані нормами адміністративного законодавства й охороняються заходами адміністративної відповідальності [3, с. 14].

Наведемо визначення яке, на наш погляд, є найбільш узагальненими. Т. Гуржій об'єктом адміністративного проступку вважає «правовідносини, які складаються в різноманітних сферах суспільного життя (публічного адміністрування, підприємництва, власності та ін.) та охороняються законом про відповідальність за адміністративні проступки» [4, с. 273]. Учені-адміністративісти мають однакову думку щодо значення правильного визначення адміністративного правопорушення. Об'єкт адміністративного правопорушення, відмічає В. Сидоренко, впливає на встановлення адміністративної санкції. У практичному відношенні дозволяє передбачити суспільно шкідливі наслідки правопорушення, дати правильну кваліфікацію діяння, відмежувати його від інших суміжних посягань в економічній сфері, та тих, за які передбачено кримінальну відповідальність [5, с. 828]. Окрім того, значення об'єкта адміністративного правопорушення полягає в тому, що його встановлення дозволяє визначити коло суспільних відносин, які захищаються заходами адміністративної відповідальності, виявити його чи протиправний чи непротиправний характер, обсяг можливої чи припустимої шкоди [6].

Традиційно в правовій науці виділяється загальний, родовий і безпосередній об'єкти правопорушення. Загальним об'єктом правопорушення є всі суспільні відносини, які охороняються тим чи іншим галузевим законодавством і яким правопорушенням завдано шкоду (у нашому випадку, це група однорідних суспільних відносин, які охороняються законодавством про адміністративні правопорушення: суспільні відносини у сфері громадського порядку, власності, прав і свобод громадян, установлений порядок управління).

Родовим об'єктом є сукупність однорідних або тотожних суспільних відносин, які є невід'ємною, але самостійною частиною загального об'єкта, на який посягає правопорушення [3, с. 265]. Аналіз родового об'єкта дозволяє здійснити класифікацію правопорушень. Залежно від родового об'єкта адміністративні правопорушення розміщено в главах Особливої частини КУпАП.

У межах родового об'єкта розрізняється видовий об'єкт, ним є відокремлена група суспільних відносин, спільних для деяких проступків. За критерієм видового об'єкта всі банківські правопорушення можна поділити на такі групи: 1) правопорушення у сфері ведення банківської звітності та інформування НБУ; 2) порушення порядку здійснення банківських операцій; 3) порушення ліцензійних умов; 4) невиконання вимог НБУ; 5) порушення економічних нормативів.

Безпосередній об'єкт – це конкретне суспільне відношення, на яке посягає окремо взяте правопорушення, поставлене під охорону закону. Безпосередній об'єкт визначено в кожній окремо взятій статті КУпАП. Т. Коломоєць

підкреслює, що якщо загальний об'єкт адміністративного проступку не впливає на його класифікацію, то від чіткого й повного встановлення родового й безпосереднього об'єкта залежить точне встановлення ознак конкретного правопорушення, визначення його місця в Особливій частині КУпАП [7, с. 166].

Окремими правниками виділяється також додатковий і факультативний об'єкт. Під додатковим об'єктом розуміють суспільні відносини, яким завдано шкоду правопорушенням, проте які не є основним об'єктом правової охорони, а доповнюють його, під факультативним об'єктом – суспільні відносини, яким залежно від умов, що складаються, може бути завдана шкода [6].

Деякі адміністративні проступки посягають відразу на декілька об'єктів. Відзначимо також, що об'єкт адміністративного правопорушення не тотожний його предмету, під яким розуміються конкретні речі, щодо яких учинено правопорушення. Відмінність предмета від об'єкта полягає в тому, що об'єкт є в будь-якому правопорушенні, а предмет може й не бути, предмет є факультативним елементом об'єкта, об'єкт завжди має шкоду від правопорушення, а предмет частіше не страждає [6].

Склад адміністративного проступку є діалектичною єдністю об'єктивних і суб'єктивних елементів, відсутність будь-якого із них виключає наявність правопорушення в цілому. Склади адміністративних правопорушень класифікуються, залежно від критерію, на основні й кваліфіковані (за ступенем суспільної небезпеки), матеріальні й формальні (залежно від характеру шкоди), особисті й службові (залежно від суб'єкта проступку), однозначні й альтернативні (залежно від структури), на описові та бланкетні (залежно від особливості конструкції) [8, с. 45].

До основних ознак адміністративного правопорушення відносяться такі:

- 1) адміністративне протиправне діяння (виражається в діянні чи бездіяльності);
- 2) суспільно-небезпечні наслідки діяння;
- 3) причинний зв'язок між протиправним діянням та суспільно-небезпечними наслідками.

Протиправне діяння може характеризуватися як просте одноактне; складне, що містить у собі декілька дій; складатися з альтернативних дій або зі збірних дій; бути тривалим діянням або продовжуваним правопорушенням [9, с. 42]. Подібну думку висловлює С. Кириленко, вказуючи, що протиправне діяння може бути простим і складним, підвидом складного проступку є збірний проступок, а також він виділяє триваюче й продовжуваче правопорушення. Триваюче й продовжуваче правопорушення не фіксується конкретним часом, а здійснюється протягом певного періоду [10, с. 220].

Факультативними ознаками є такі: 1) спосіб; 2) місце; 3) час; 4) засоби та знаряддя вчинення правопорушення; 5) обсяг заподіяної шкоди, 6) джерела адміністративного проступку. Факультативні ознаки об'єктивної сторони адміністративного правопорушення можуть, вказує Ю. Битяк, стати обов'язковими, якщо їх включено до конкретного складу проступку, а в інших випадках можуть визнаватися обставинами, що пом'якшують або обтяжують відповідальність [2, с. 177].

Суспільна шкідливість як ознака визначає, що адміністративний проступок завдає або може створити загрозу заподіяння шкоди об'єктам адміністративно-правової охорони. Усі протиправні діяння є шкідливими для суспільства, суспільно-небезпечними серед них визнаються ті, які вже

заподіяли або можуть завдати істотної шкоди суспільним відносинам. У разі притягнення особи до відповідальності з'ясовується наявність чи відсутність причинного зв'язку між шкідливими наслідками та її дією або бездіяльністю.

Суб'єктивні ознаки правопорушення включають суб'єкта правопорушення та суб'єктивну сторону, яка полягає в психічному ставленні суб'єкта до вчиненого діяння. Суб'єктом адміністративного проступку є фізична осудна особа, яка на момент вчинення адміністративного проступку досягла передбаченого законом віку адміністративної відповідальності. Спеціальними ознаками суб'єкта адміністративного проступку є ті, що характеризують службовий чи посадовий статус особи; громадянський статус; процесуальний статус; стан здоров'я; наявність додаткових обов'язків або обмежень, покладених публічною адміністрацією; наявність чи відсутність спеціального права; наявність права власності тощо [4, с. 288–289]. За загальним правилом спеціальні ознаки суб'єкта адміністративного правопорушення прямо зазначені в законі.

Суб'єктивна сторона становить внутрішній (психічний) аспект адміністративного проступку. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони правопорушення є вина, фактативною ознакою – мета. Встановлення ознак суб'єктивної сторони дозволяє здійснити кваліфікацію адміністративного проступку, обрання виду й розміру адміністративного стягнення. Під виною в теорії адміністративного права розуміють соціально негативне відношення особи до вчиненого нею протиправного діяння та його шкідливих наслідків. Вина суб'єкта адміністративного проступку може проявлятися у формі умислу та необережності.

Л. Лук'янцем пропонується додати до вже відомих зазначених форм вини такі форми, як намір і необачність. На його думку, намір має місце тоді, «коли особа усвідомлювала характер (або зміст) вчинюваного протиправного діяння й бажала його вчинення», необачність має місце, коли особа не бажала вчинення протиправного діяння, але вчинила його за умов, коли могла йти повинна була уникнути його вчинення» [11, с. 4]. Вину правопорушника визначають державно-владні органи, які мають відповідну компетенцію, вона може встановлюватися як у судовому, так і в позасудовому порядку. У разі невизнання своєї вини особа має право звернутися з позовом до суду, у разі погодження з правопорушенням – сплачує штраф.

Мета проступку адміністративістами визначається як уявний образ результату, до якого прагне винна особа, це її уявлення про ті наслідки, які повинні настати в результаті вчинення протиправного проступку. Мета адміністративного проступку має кваліфікуюче значення лише тоді, якщо прямо зазначена в диспозиції адміністративно-деліктної норми або чітко постає з її змісту [4, с. 292–293].

Більшістю науковців до факультативної ознаки адміністративного проступку відноситься мотив адміністративного правопорушення, під яким розуміють усвідомлене особою внутрішнє спонукання, яким вона керувалася під час вчинення проступку. В. Лунесв зазначає, що, тільки вивчаючи дійсне бажання суб'єкта, можна зрозуміти його фактичне відношення до своїх дій та їх можливих наслідків, встановити його реальну вину [12, с. 62–63].

Об'єднання адміністративних правопорушень КУпАП в глави відбулося за родовим об'єктом. Так, про адміністративні правопорушення у сфері банківської діяльності зазначено в главі 12 «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, у галузі фінансів і підприємницької діяльності».

Наведемо приклади юридичного складу окремих груп адміністративних правопорушень у сфері банківської діяльності, визначених КУпАП. Загальним об'єктом адміністративних правопорушень, визначених главою 12 КУпАП, є суспільні відносини, що регулюються та охороняються адміністративним законодавством України. Зазначений загальний об'єкт є єдиним для всіх адміністративних правопорушень. Родовим об'єктом є суспільні відносини, врегульовані законодавством у фінансовій сфері. Безпосереднім об'єктом є ті конкретні суспільні відносини, щодо яких здійснено правопорушення.

Суспільна шкідливість банківського правопорушення, на думку М. Трипольської, полягає «в тому, що порушення банками банківського законодавства завжди завдає реальної шкоди нормальному функціонуванню банківської системи, що призводить до порушення економічних інтересів держави та суспільства. Банківським правопорушенням може визнаватися не будь-яке діяння, спрямоване на досягнення об'єктивно суспільно шкідливого наслідку, а лише те діяння, яке є протиправним, тобто порушує норми чинного банківського законодавства» [1, с. 96].

Специфічні адміністративні делікти у сфері банківської діяльності можуть бути вчинені як активними діями (дія є активною поведінкою суб'єкта правопорушення, має вольовий та усвідомлений характер, суспільно шкідлива, спрямована на порушення вимог банківського законодавства, наприклад порушення порядку та строків виконання банківських операцій, встановлених правовими актами НБУ), так і бездіяльністю (невиконання або неналежне виконання суб'єктом імперативних законодавчих вимог банківського законодавства, зокрема недотриманням банком нормативу обов'язкового резервування протягом календарного року).

Способи вчинення адміністративних правопорушень можуть бути різноманітними. Зокрема, якщо мова йде про підробку платіжних документів, то це може бути зміна інформації на магнітному носіїві, зміна графічного запису на карті, «вигладжування» пластмаси, якщо запис інформації виконано шляхом видавлювання, підробки підпису власника. Підробка може бути здійснена за допомогою спеціального технічного обладнання, комп'ютерних програмних засобів або в будь-який інший спосіб (дописка, підчистка, виправлення в паперових документах тощо).

Щодо способу адміністративних правопорушень у сфері банківської діяльності вкажемо таке: 1) більшість із них неможлива без відповідної попередньої підготовки, вивчення та оцінки обстановки в банківському секторі, створення умов, що будуть сприяти правопорушенню, прийняття заходів безпеки; 2) учинення цих правопорушень пов'язане з порушенням порядку здійснення банківської діяльності чи конкретних банківських операцій та інших угод, встановленого банківським законодавством й підзаконними нормативними актами НБУ. Більшість порушень легальності банківських дій здійснюється під прикриттям законних банківських операцій, унаслідок чого незаконний характер дій порушників має латентний характер.

Суб'єктом зазначених правопорушень у більшості випадків є посадові особи: керівники й посадовці банків та інших фінансових структур. Суб'єктивна сторона в зазначених суспільно шкідливих відносинах виражається в умисній формі вини. Для встановлення відповідальності за порушення у сфері банківської діяльності достатньо факту протиправності, доведення вини не завжди є обов'язковим, вина потребує доведення у випадках, коли застосовуються заходи кримінальної відповідальності.

Д. Лук'янець зауважує, що проблема вини щодо інституту адміністративної відповідальності фактично не знайшла свого критичного висвітлення в літературі, вважається, що вина є предметом дослідження переважно в науці кримінального права. Крім того, в окремих складах адміністративних правопорушень взагалі неможливо визначити форму вини. Здійснюючи градацію ступенів вини, він наводить чотири форми вини, характерні адміністративним правопорушенням із матеріальними складами (прямий умисел, непрямий умисел, необережність у формі самовпевненості, необережність у формі недбалості) і дві форми вини (намір, необачність), притаманні адміністративним складам із формальними ознаками [11, с. 3–6].

Усе частіше в юридичній літературі ставиться питання про вини саме юридичної особи. Її вини визначають як «суб'єктивне ставлення до правопорушення фізичних осіб, які входять до складу юридичної особи-порушника або перебувають із нею в іншому правовому зв'язку, що здебільшого має визначатися переважаною волею, під якою передусім слід розуміти волю адміністрації (керівництва) юридичної особи, а саме її уповноважених посадових осіб, а також інших осіб, які мають право давати вказівки в межах юридичної особи та її структурних підрозділів» [13].

Науковцями неодноразово зауважувалося про необхідність визначення суб'єктом адміністративного правопорушення в КУпАП і юридичних осіб. КУпАП нібито не встановлює відповідальність юридичних осіб на рівні кодифікованого акта, проте зі змісту його статей це постає. Крім того, адміністративна відповідальність юридичних осіб уже передбачена іншими кодексами (Митним кодексом України, Господарським кодексом України), законами України, якими регулюються різні сфери суспільних відносин, у тому числі у сфері банківської діяльності («Про банки і банківську діяльність»), обігу цінних паперів («Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»).

Питання про необхідність закріплення юридичної особи як суб'єкта адміністративної відповідальності ставлять В. Авер'янов, Ю. Битяк, І. Голосніченко, В. Іванцов, О. Зима, В. Колпаков, І. Коліушко, М. Михеєнко, І. Слубський та інші науковці. Вони пропонують визначити підстави та порядок притягнення юридичної особи до відповідальності, види правопорушень, за які вона може бути притягнута до адміністративної відповідальності. Найбільш ґрунтовно позиції науковців підсумував М. Удод, зробивши такий висновок: в адміністративному законодавстві поряд із фізичними особами потрібно передбачити і юридичну особу як суб'єкта правопорушення, до КУпАП доцільно включити принцип вини юридичної особи у вчиненні адміністративного правопорушення як обов'язкову умову притягнення її до адміністративної відповідальності [14].

Вважаємо, що КУпАП повинен включати загальні засади адміністративної відповідальності юридичних осіб із конкретною вказівкою на її підстави; перелік правопорушень, за які юридичних осіб може бути притягнуто до юридичної відповідальності; перелік стягнень, які можуть бути застосовані.

Висновки. Отже, юридичні склади правопорушення у сфері банківської діяльності мають типові складові, характерні для будь-якого адміністративного правопорушення:

об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону. До особливостей адміністративного правопорушення у сфері банківської діяльності віднесемо такі: 1) його здійснення у сфері фінансів; 2) посягання на економічні інтереси держави й суспільства; 3) визначення суб'єктом правопорушення посадову особу.

Адміністративні правопорушення у сфері банківської діяльності індивідуалізуються в КУпАП за безпосереднім об'єктом правопорушення. На нашу думку, виникла необхідність визнати юридичну особу суб'єктом адміністративного правопорушення в КУпАП.

Список використаної літератури

1. Трипольська М.І. Правова характеристика фінансово-правових санкцій за фінансові правопорушення в банківській сфері та їх співвідношення з фінансово-правовою відповідальністю : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / М.І. Трипольська. – Запоріжжя, 2012. – 234 с.
2. Адміністративне право : [підручник] / [Ю.П. Битяк (кер. авт. кол.), В.М. Гарашук, В.В. Богущий та ін.] ; за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гарашука, В.В. Зуй. – 2-ге вид., переробл. та допов. – Х. : Право, 2012. – 656 с.
3. Колпаков В.К. Адміністративне право України : [підручник] / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
4. Гуржій Т.О. Адміністративне право України : [навчальний посібник] / Т.О. Гуржій. – К. : КНТ, 2011. – 680 с.
5. Сидоренко В.В. Об'єкти адміністративних проступків у сфері економічної діяльності / В.В. Сидоренко // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 828–832.
6. Макарейко Н.В. Адміністративне право : [конспект лекцій] / Н.В. Макарейко. – М. : Высшее образование, 2009. – 189 с.
7. Адміністративне право : [підручник] / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. – К. : Істина, 2009. – 480 с.
8. Колпаков В.К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право) : [навчальний посібник] / В.К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.
9. Гаврилішин А.П. Загальні засади адміністративної відповідальності за проступки в сфері торгівлі, фінансів та господарської діяльності / А.П. Гаврилішин, А.П. Козирева, Н.М. Савчук // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право : наукові праці Національного авіаційного університету. – К. : НАУ, 2007. – № 1. – С. 40–46.
10. Кириленко Є.С. Поняття та склад адміністративних правопорушень: запрошення до дискусії / Є.С. Кириленко // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 1–3. – С. 219–221.
11. Лук'янець Д.М. Вина як суб'єктивна підстава адміністративної відповідальності та проблеми її визначення / Д.М. Лук'янець // Адвокат. – 2004. – № 7. – С. 3–6.
12. Лунев В.В. Суб'єктивне вменення / В.В. Лунев. – М. : Спарк, 2000. – 70 с.
13. Костів М.В. Адміністративна правосуб'єктність юридичних осіб та особливості її реалізації в адміністративно-деліктних відносинах : автореф. дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / М.В. Костів. – К., 2005. – 21 с.
14. Удод М.В. Адміністративна відповідальність юридичних осіб / М.В. Удод, О.Г. Літус // Вісник Академії митної служби України. Серія «Право». – 2010. – № 1. – С. 90–95.